

Орлов мост

Година: 1891

Архитект: Вацлав Прошек

Адрес: Орлов мост

Любопитен факт: Мостът е построен по едно и също време и от едни и същи строители с Лъвов мост

Четири орела на Орлов мост са разперили криле още през 1891 г., за да бъдат символ на свободата – тук са посрещнати софийските заточеници след тяхното завръщане от Диарбекир. Мостът е от голямото чешко архитектурно завещание на София – проектът е на инженер Вацлав Прошек, а в строителството участват и неговите именити братовчеди Георги и Богдан. Австрийците също допринасят чрез виенската лаярна на Рудолф Филип Вагнер, която произвежда орлите и всички останали метални компоненти. И ако се върнем в далечната 1891 г., то най-дългите ни градски разходки щяха да свършват именно при новия Орлов мост на края на града, а до него вместо обичаната Борисова градина щяхме да видим само малката пепиниера (разсадник) на швейцарския градинар Даниел Неф.

Времето

През годините, когато се гради и открива Орлов мост, кмет е Димитър Петков (кмет от 1888 до 1893) – останал в историята като големият герой на градоустройствената промяна на София. София като столица далеч не е построена за един ден и минават много години преди да изчезнат и последните криволичещи улички от османска София. Години наред, с трудности и мъчнотии, понякога къща по къща и улица по улица, се прилага първият градоустройствен план от 1881. Новаторският първи план, който определя преобразяването на стара София с кривите и кални сокаци в град с широки булеварди и улици, които се пресичат под прав ъгъл. А обхватът на плана и на цяла София по това време е днешната централна част между булевардите „Васил Левски“, „Сливница“, „Христо Ботев“ и „Патриарх Евтимий“.

Братя Прошек

А пък споменатите братя Георги и Богдан (това са побългарените им имена, докато рождението им са Иржи и Теодор) са същите братя Прошек, родени край Прага и изградили знаменитата пивоварна, която се е намирала на улица „Сан Стефано“ срещу сградата на БНТ – след малко ще стигнем до там.

Къща от 1892 година

Година: 1892

Архитект: Фридрих Грюнангер

Адрес: ул. „Сан Стефано“ №33

Любопитен факт: Къщата е част от голямото архитектурно наследство на Фридрих Грюнангер, който построява и североизточното крило на Двореца

В началото на улица „Сан Стефано“ е една от великолепните къщи по проект на австрийския архитект Фридрих Грюнангер – един от австроунгарците, които приемат като лична мисия построяването на европейска София. Фамилната сграда на български тютюнопроизводител е завършена една година след откриването на Орлов мост – през 1892 година, като потвърждение, че по това време градът уверено променя своя образ, а тютюнът е много добър бизнес. Несиметричната фасада с елегантни ажурни парапети отстрани и над издадения към улицата еркер има чертите на неокласицизма заради мидените черупки и раковини по прозорците на приземния етаж. Същевременно се виждат и белезите на тъкмо „разцъфващия“ в Европа нов стил сецесион с неговата фантастична орнаментална украса от цветя, листа, венци и гирлянди.

Архитектурата

Неокласицизмът (новият класицизъм) определя архитектурните решения в Европа през първите девет десетилетия на XIX (и малко след това), а целта му е да се преоткрият архитектурните образци на Античността (приблизително V в. пр. Хр. - V в. сл. Хр.) и вдъхновените от нея Ренесанс (XV-XVI в.) и някои разновидности на Барок (XVII-XVIII в.). Красотата на стила е свързана с хармония между цялата сграда и детайлите, със симетрия и с ясни геометрични форми. Този стил „облича“ строителството най-вече през първото десетилетие на свободна София. Малко са съхранените къщи, които са свидетели на това време, но все още можем да ги видим и разпознаем по триъгълните или извитите фронтони върху прозорците. А нашата разходка из архитектурните стилове на Европа продължава със сецесиона и следващата къща.

Къща на Дренкови

Година: 1905

Архитект: Георги Фингов и Киро Маричков

Адрес: ул. „Сан Стефано“ №31

Любопитен факт: Къщата е по проект на съгражданите от Калофер – Георги Фингов и Киро Маричков

Домът на семейство Дренкови ни води към 1905 година и вече „разцъфналия“ сецесион. През първото десетилетие на XX век, когато софийските улици вече се озаряват от златно-жълтата светлина на електрическите лампи (1900 г.) и се огласяват от мелодичните свирки на трамваите (1901 г.), една след друга се издигат сецесионовите къщи на столицата. Отдръпнатата зад оградата и разположена сред обширен двор, къщата на Вера Дренкова е класика в жанра на сецесиона. Ако се спрем за момент между двете сгради на Гръцкото посолство ще открием покритата с купол ъглова куличка на къщата. А след като продължим ще видим и красиво женско лице, точно върху най-големия прозорец на сградата. Тази сецесионова идилия, от

каменните стълбове с листа по оградата, до различните по форма и големина прозорци, е създадена от знаменитото дуо на архитектите Георги Фингов и Киро Маричков – две имена, които София трябва да помни.

Архитектурата

Стилът сецесион е от края на XIX и началото на XX век и има различни имена в различните части на Европа – сецесион (secession) е в Австрия, ар нуво (art nouveau) е във Франция е, в Германия е югендстил (jugendstil), в Италия е стиле либерти (stile liberty), а в Барселона е свързан преди всичко с Антони Гауди, който създава уникален стил в стила. Въпреки общата цел за обновление на европейската архитектура и сходните строителни елементи и декорации, отделните страни развиват собствен почерк. Така е и в България, където разцветът на сецесиона съвпада с периода на активно строителство до Балканските войни. Нашите архитекти, дипломирани в чужбина, комбинират мотиви от различни европейски школи и най-вече от австрийското течение, но и от Средновековието и старата възрожденска архитектура по нашите земи.

Сграда на БНТ

Година: 1970-те

Архитект: Йордан Аладжов

Адрес: ул. „Сан Стефано“ №29

Любопитен факт: БНТ започва своята история като институция още през 1959 г., когато е и първото телевизионно предаване

София е град, в който можем да преминем седем десетилетия само с един поглед. Точно до къщата на Дренкови се издига многоетажната сграда на Българската национална телевизия – един от емблематичните примери за високите административни сгради от социалистическото градоустройство през 1970-те години. Фасадите от основната част на сградата включват девет етажа с по десет правоъгълни прозореца. Новата сграда на националната телевизия е проектирана от архитект Йордан Аладжов, който свързва неговата архитектура с по-старата сграда на телевизията, строена вероятно в края на 1950-те години.

Времето

През това десетилетие е утвърдена концепция за реконструкция и изграждане на софийския център, която за разлика от предишните десетилетия, преосмисля отношението към историческите пространства. Идеите за тотално преустройство на центъра са заменени от визия за съхраняване на неговото историческо многообразие чрез преустройство и нови функции. Не е изненада, че по това време (1976) е оформен архитектурно-историческият резерват „Сердика-Средец“, а голяма част от историческите сгради на София стават културни паметници.

Мястото

От другата страна на улица „Сан Стефано“ е мястото на един изгубен паметник – пивоварната на братя Прошек, построена през 1884 година. В тази далечна година това е единствената сграда наоколо, а същото място е не само далеч от центъра на София, но и извън границите на първия градски план от 1881 година. Заради легендарното българо-чешко пиво, разходките по булевард „Цар Освободител“ в началото на XX век често са завършвали в халето или градината с липите на бирарията към фабриката. Бирария „Дълбок зимник“ е една от сцените на прочутите музикално-танцувални вечеринки, където освен традиционните хора и модерните валс, кадрил и полка са се разигравали и любовни трепети между дамите и кавалерите, често завършвали набързо със сълзите на дамите или псувните на кавалерите.

Кооперация от 1927 година

Година: 1927

Архитект: ?

Адрес: ул. „Сан Стефано“

Любопитен факт: Това е една от ранните жилищни кооперации на София, които започват да се строят след 1925 г. и преобладават в софийското строителство през 1930-те

Следващата архитектурна изненада ни очаква между улиците „Сан Стефано“ и „Шейново“. Можем лесно да я подминем като една от множеството стари жилищни кооперации, но ако я погледнем с повече любопитство пред нас ще се разкрие едно същинско ренесансово палацо! Приземният етаж на сградата и по двете улици е оформен с хоризонтални фуги между прозорците и входовете, които са подчертани с арки. Трите ъгъла от сградата са декорирани по последните три етажа като зидария от редуващи се по големина блокове, типични за италианските градски дворци от XVI век. Сградата, първоначално построена през 1927 г. като една от ранните жилищни кооперации на София, става още „по-ренесансова“ заради извитите фронтони върху няколко от прозорците на предпоследния етаж. И тук зад фасадата е запазена ценна история – най-вероятно именно в тази кооперация и по-точно във входа на „Сан Стефано“ 27 е било архитектурното ателие на Виктория Ангелова-Винарова и Борис Винаров, избрали да бъдат двойка не само в архитектурната професия, но и в любовта.

Винарови

Виктория Ангелова –Винарова е една от блестящите дами на българската архитектура от първата половина на XX век. Родена в Търново, Виктория събира архитектурно познание в Дрезден и то от знаменития професор Мартин Дюлфер (за него ще прочетете и при представянето на Народния театър). Само една година след завършването си, младата архитектка печели конкурса за проектирането на тогавашната сграда на Министерството на обществените сгради, пътищата и благоустройството (?), днес Столичната библиотека. Това се счита за първият конкурс в България, спечелен от жена (?). Нейна е и една от следващите жилищни кооперации по маршрута. За съжаление, Виктория умира млада, едва на 45 години през 1947 г. Останал без партньор в живота и архитектурното изкуство, само няколко месеца след смъртта ѝ, Борис също умира.

Домът на Камилови

Година: 1907

Архитект: Фридрих Грюнангер

Адрес: ул. "Шейново" №27

Любопитен факт: Къщата е построена в една от най-красивите години за София, когато са открити Народният театър, Военният клуб и паметникът на Цар Освободител.

Днешното Испанско посолство отново ни връща в романтичните години на „хубавата епоха“ (от фр. Belle Epoque), претворени в образ най-вече от архитектурните стилове по същото време. Въпреки сецесионовата 1907 година, проектът на архитект Грюнангер е с по-класическо оформление. Това далеч не намалява качествата на сградата, построена за дом на карловската фамилия Камилови. Уличните фасади очароват с хармонията между използваните класически елементи – и двете страни се разпознават с извитите фронтони, заети и тук сякаш от някое италианско палацо, докато южната фасада е завършена с ярък корниз и триъгълен фронтон като от античен гръцки храм.

Времето

През 1907 г. на булевард „Цар Освободител“ е убит бившият столичен кмет Димитър Петков. С множество рани и загубил лявата си китка, но преживял жестоките боеве на връх Шипка, Димитър Петков „пада убит от злодейски куршум“ – така е записано на паметника му, там където е прострелян, докато се разхожда с Никола Геннадиев. Мотивите на убиеца остават противоречиви. По това време Петков е министър-председател, а Геннадиев – министър на търговията и земеделието от Народнолибералната партия. Основана от Стефан Стамболов, Народнолибералната партия управлява от 1903 до 1908 г. и провежда поредица социални реформи и подсилва армията, но не постига обществен консенсус за управлението на страната и в крайна сметка губи властта, докато междувременно Димитър Петков губи живота си – вторият убит български министър-председател след още един либерал – Стефан Стамболов.

Училище „Васил Априлов“

Година: 1912-14

Архитект: Георги Фингов, Димо Ничев и Никола Юруков

Адрес: ул. "Шипка" №40

Любопитен факт: Построяването на училището е част от обществена поръчка за общо 8 софийски училища, включително 6 ОУ „Граф Игнатиев“, 120 „Георги Сава Раковски“ и др.

Следва едно софийско училище от времената, когато се изгражда модерна и независима България. Важна част от пътя към модерността и независимостта е образованието и не случайно в София се създават десетки училища за около 30 години след 1878. През първата учебна година в свободна София училищата са едва 2 с 10 учителя и 540 ученика. През

учебната 1909-10 в София вече има 20 начални училища и 13 прогимназии с повече от 300 учителя и над 10 000 ученика. Малко след това се стига до една от най-големите обществени поръчки и архитектурни задачи на София преди Балканските войни. През 1911 година, екип на архитектите Георги Фингов, Димо Ничев и Никола Юруков печели търг за проектирането на 8 софийски училища. Триото архитекти се справя само за няколко месеца като дава различен образ на всяко училище, но и общата черта да бъдат национално самочувствие. Едно от училищата е днешното ОУ „Васил Априлов“, строено и през драматичните години на Балканската война, когато още недостроено се използва за болница. Завършено е около 1914 г., а изразителният „алпийски“ покрив никак не е случаен – проектантите проучват най-модерните по това време училища в Германия, Швейцария и Австрия преди да започнат работа. Под същия този покрив е завършил и писателят Димитър Димов – автор на емблематичния български роман „Тютюн“, там са учили и децата на богатите фамилии Бурови и Чапрашикови.

Времето

Строителната програма на столицата през 1911 година е част от първия кметски мандат на Константин Батолов. Инициативата на столичната управа пък е отражение на националната политика за развитие на образованието – водещ управленски приоритет на Демократическата партия, която заменя противоречивата Народнолиберална партия и управлява до 1911. Министър-председател е изтъкнатият държавник Александър Малинов, стоял редом до Фердинанд при изчитането на манифеста за Независимостта на Българското Царство през 1908 г., а след това още два пъти министър-председател и непоколебим демократ до последния си дъх – Малинов умира по време на своя политическа реч през 1938 г.

Архитектурата

Едва ли има друга обществена поръчка с по-голямо значение за архитектурата на София в началото на миналия век. Но не само заради проектирането на 8-те училища, а защото провокира създаването на архитектурното бюро „Фингов&Ничев&Юруков“. Тримата архитекти печелят поръчката и се справят безупречно, с което само поставят началото на бляскавото си трио. То, макар и с кратка история, ни е завещало софийски „дворци“ като Софийската банка, Българска търговска банка и Чиновническото застрахователно дружество и старата Търговско-индустриална камара.

Домът на архитект Фингов

Година: 1907

Архитект: Георги Фингов

Адрес: ул. "Шипка" №38

Любопитен факт: Къщата е построена от архитекта за негов собствен дом

Следващата стара къща отново е паметник на красивата 1907 и е дело на Георги Фингов, но не просто негов пореден проект, а един от неговите най-специални. Архитект Фингов проектира

тази сграда за собственото си семейство, като по собствените си думи влага цялото си изкуство. С неповторима оригиналност, къщата представлява един по-северняшки сецесион и дори германския югендстил. Тук декорацията е по-малко, а силното въздействие е постигнато най-вече от несиметричните фасади и усложнената покривна конструкция. Общото впечатление е подсилено от чара на детайлите – ъгловото балконче към двора и лоджията към улица „Шипка“ с техните дървени орнаменти. Но сецесионовият дух на къщата се пази най-вече от красивото женско лице пред главния вход, дело на знаменития скулптор Андрей Николов. Заради проблеми, архитектът много скоро продава къщата, сякаш като за начало на повратната ѝ съдба до днес.

Андрей Николов

Андрей Николов освен скулптор, е останал в бохемската история на София като голям ценител на женската красота. Самият скулптор разказва за своя професор Борис Шатц, че именно от него е научил най-много за изкуството, а за „благодарност“ му е отнел жената.

Времето

Между 1905 и 1908 г. кмет на София е инженер Марин Тодоров. Тези години са благоприятен период на активна строителна и благоустройствена дейност, когато в София са завършени много нови представителни сгради и фамилни домове. През 1907 г., освен всичко друго, по главните софийски улици започва да се полага и настилката от жълти керамични павета, но не като подарък за сватбата на Фердинанд с Елеонора, както е градската легенда, а като стандартна обществена поръчка. Поръчката е възложена на унгарското дружество Koszenbanya 's teglagyar tarsulat pesten от Будапеща, а негов представител тук е било българското дружество „Изида“.

Домът на генерал Ботев

Година: 1905

Архитект: Георги Фингов, Киро Маричков

Адрес: ул. "Шипка" №23

Любопитен факт: Къщата е била дом на брата и майката на Христо Ботев – Кирил и Иванка

Следващата сецесионна къща отново е „подписана“ от архитектите Георги Фингов и Киро Маричков. Къщата е от 1905 година и е майсторски украсена около балкончето над входа – струва си да се доближим, за да видим големите медальони с гирлянди. Над тях е изнесената дървена стряха, все едно взета от стара къща по криволичещите улички на Пловдив, Търново или Копривщица. Дървени стрехи, балкони и лоджии можем да видим често в сецесионна София, за да бъдат вплетени строителните традиции от старите български градове в новата архитектура.

Зад красивата фасада остава историята на генерал Кирил Ботев. Това е къщата, в която са живели майката и братът на Христо Ботев. Кирил е само на 20 години, когато става част от

четата на брат си, въпреки настойчивите молби на майка им към Христо – да не я лишава от двама сина и да не взема брат си. След Освобождението Кирил се посвещава на военна кариера и през 1912 година е произведен от Цар Фердинанд в генерал-лейтенант. Докато се обучава в Брюксел среща красивата си съпруга Мари Оли с корени от град Шарлероа. В края на 1930-те години, пред къщата на вече стария и полусляп генерал, често са се събирали гимназисти, за да пеят стихотворения на знаменития му брат – такива са били емоциите на онази България.

Руският културен център

Година: 1974

Архитект: Иво Цолов и Георги Берберов

Адрес: ул. "Шипка" №34

Любопитен факт: Проектът печели награда за най-добра софийска архитектура през 1974 г.

Следващата ни спирка ще бъде неочаквана за мнозина, но тя също добавя стойност към архитектурната история на София и прави нашата столица точно такава, каквато е – различна, интригуваща и изненадваща. След поредицата деликатни сецесионовни къщи по улица „Шипка“, пред нас надвисва суровата сграда на днешния Руски културен информационен център, построена като Дом на съветската наука и култура през 1974 г. Съвременната жълта фасада е заменила оригиналния сив цвят на бетоновите стени, които са отличавали масивната сграда. Сградата е (беше) един от малкото образци на популярното по това време и по целия свят, от Япония до САЩ, архитектурно течение за сгради с видим бетон, известно под името „архитектурен брутализъм“. В много силен контраст със съседните къщи от началото на XX век, културният дом е лишен от всякакви украси и показва единствено конструкцията на сградата и използваните строителни материали. Обширният тротоар отпред е като малък площад по протежението на ул. „Шипка“, с което също променя сецесионовата осанка на софийските домове и добавя още един щрих към архитектурната картина на София.

Домът на професор Шишманов

Година: ?

Архитект: ?

Адрес: ул. "Шипка" №11

Любопитен факт: В тази къща се е устройвал един от знаменитите литературни салони на стара София

Двуетажната къща на професор Иван Шишманов ни носи усещането за архитектурно съвършенство заради размера, симетрията и едва забележимия централен ризалит с двускатен покрив и дървена стряха. Не по-малко интригуваща е историята зад изящната

фасада, но преди да припомним собственика, нека си представим за миг как Иван Вазов минава по улица „Шипка“ и влиза именно в тази къща. Това вероятно се е случвало много пъти, тъй като писателят и професорът са били близки приятели и са сърцевината на един от най-изявените интелектуални кръгове на София в началото на миналия век.

Иван Шишманов е роден през 1862 г. на брега на река Дунав в Свищов, а многостранният му живот през следващите 66 години е трудно да се опише. Учил и работил в различни части на Европа, от Швейцария до Украйна, но винаги преди всичко в България и за България, Шишманов е завършил педагогика и философия. Докато учи в Женева, младият българин не се поколебава да стане доброволец в Сръбско-българската война от 1885 г. След като завършва образованието си, става един от първите и най-бляскави преподаватели по литература в откритото висше училище в София. От 1903 до 1907 година е министър на просвещението. За тази държавна служба, професорът е казвал, че трябва да бъде заемана не от човек на политическата актуалност, а от човек на бъдещето. И може би точно заради това визионерство София се сдобива със сградите на Народния театър и Художествената академия. Построяването на достойна сграда за българския театър е най-важната задача на Шишманов като министър, но и неговата последна – заради скандалите покрай откриването на Народния театър на 3 януари 1907 година, професорът подава оставка (вижте повече в историята на театралната сграда). Едно от любопитните приятелства на Шишманов е с румънската кралица Елизабет. Интелигентна и провокативна, съпругата на крал Карол I впечатлява нашия професор, който е записал, че е видял „ангелска душа“ в сините очи на Елизабет. Въпреки тази негова пронизателност, бракът му с Лидия Шишманова остава непоколебим. Самата Лидия е вдъхновението зад прочутия салон за литературни четения в същата къща на улица „Шипка“, а след смъртта на съпруга си поддържа цялото му културно наследство от лекции, публикации и научни изследвания. Вълнуващата история на Иван Шишманов завършва в Осло по време на неговото последно пътуване, но къщата му стои и до днес, за да ни напомня за „строителите на съвременна България“.

Сецесионовата къща

Година: 1911

Архитект: Никола Юруков

Адрес: ул. "Шипка" №3

Любопитен факт: Къщата е надстроена над втория етаж около 1960 г. – оригиналният образ на сградата е завършвал с висок тавански етаж, увенчан с два купола

Един от най-интригуващите уроци по сецесионна архитектура (до втория етаж) е разположен на кръстовището между улиците „Шипка“ и „Сан Стефано“. Тази сецесионна къща е резултат от работата на архитект Никола Юруков, който по същото време участва в строежа на храм-паметника „Св. Александър Невски“. Архитектът построява сградата за своя братовчед, Лазар Киселинчев, брат на каменоделците Георги и Пандо – те двамата също участват в строителните работи по патриаршеската катедрала и по фасадите на редица софийски сгради. В проекта са преплетени както големият талант, така и виенската подготовка на Никола Юруков, завършил с

отличие Висшето техническо училище в столицата на тогавашната Австро-Унгария. Както при много ъглови сгради, и двете улични фасади притежават собствена индивидуалност. От към „Шипка“ може да се види поредицата от причудливи и разнообразни балкони – 1. балкон с ажурен парапет, 2. ъглов балкон с единична колона и подчертан отгоре със стрелчат (наподобяващ стрела) корниз, 3. покрит дървен еркереи балкон и 4. отново ъглови балкони, но този път с по две колони. От към „Сан Стефано“ се разкриват главният вход с маска на Медуза и декорациите от преплетени листа над прозорците – типична сецесионова комбинация.

Времето

Годината на сградата е 1911, когато само три десетилетия и три години след Освобождението, България е с изградени институции и индустрия, обновени градове и столица, която току що е надхвърлила населението от 100 000 души. През тази година България е с нов министър-председател – Иван Гешов. Възпитан в заможно пловдивско семейство, с английско образование и принципа „свобода, ред и законност“, Гешов има първостепенната задача да подготви Царство България за война с Османската империя. Младата държава вече е изградила икономическа и военна мощ, но най-вече национално самочувствие за да започне война с империята, под чиято власт е била 482 години.

Никола Юруков

Самият архитект Никола Юруков не е бил далеч от стремежите за национално обединение на българите. Роден в Костурско (дн. Гърция), деец на ВМОРО и защитник на идеята за неделимостта на Македония от България, архитектът участва във войните от 1912 до 1918 г. След това променя възгледите си и поддържа идеята за независима Македония като част от Балканска федерация, заради което, по ирония на историята, е убит през 1923 г. съгласно присъда на вътрешната македонска революционна организация.

Бразилската легация

Година: 1925

Архитект: Кръстан Гечев (?)

Адрес: ул. "Велико Търново" №6

Любопитен факт: Вероятният архитект на сградата е Кръстан Гечев, който проектира и някои от първите жилищни кооперации в София

Няколко чаровни къщи от първите десетилетия на ХХ век подсещат, че улица „Велико Търново“ не е отстъпвала по хубост и аристократизъм на съседните „Шипка“ и „Оборище“. Една от тези къщи е днешната бразилска легация, построена като дом на евреина Бенуш и завършена през 1925 по проект на архитект Кръстан Гечев (?). Не можете да я подминете заради „слизация“ по стените покрив, който ни пренася в Алпите. Покривът е завършекът на симетричната част на сградата, разкрасена от кокетни двойки прозорци с различна форма и големина, с камък и

дърво. Извън тази композиция остава другият дял на сградата, който също интригува заради главния вход и терасата най-горе.

Времето

Както можем да се уверим неведнъж по маршрута, в София се е създавала красота и в трудни времена. Годината 1925 е една от най-трагичните в българската история. На 16 април е ужасната кулминация на противопоставянията между левите и десните партии и кръгове, започнали още в края на Първата световна война. На Велики Четвъртък в църквата „Света Неделя“ е комунистическият атентат срещу управляващите. Цел е и Цар Борис III, който за щастие пропуска церемонията по погребението на генерал Константин Георгиев, също жертва на „червения терор“. Под руините на взривения голям купол остават около 150 живота и болезнената национална памет за един от най-големите и жестоки атентати на XX век. Реакцията на правителството на Александър Цанков от своя страна е записана в историята като „белия терор“, а сред неговите жертви е поетът Гео Милев. С озлобление и отмъстителност в обществото, България сякаш не може да преодолее духовната си криза след Първата световна война. Бедите обаче не са само вътре в страната. През октомври 1925 гръцки войски части целенасочено използват малък пограничен инцидент за да нарушат българската граница. Следващата цел е град Петрич, който е основния подстъп към долината на река Струма. Организираното гръцко настъпление е неутрализирано от малките български войски части и бързо мобилизираните подкрепения от ВМРО. За агресивната Гърция остава военен крах и санкция от Обществото на народите. За България остава още един разказ за решителността на нейния народ, когато трябва да се защитава родната земя.

Генералска къща

Година: 1909

Архитект: Пенчо Койчев (?)

Адрес: ул. "Оборище" №35

Любопитен факт:

Кръстовището на улиците „Оборище“ и „Васил Априлов“ е оформено от две двойки сгради (почти) архитектурни „близнаци“. Една срещу друга по диагонал са разположени жилищната сграда на генерал Панев (?) и жилищно-търговската сграда на Калъчеви. По другия диагонал са две жилищни кооперации. От тази позиция могат да бъдат разбрани архитектурните различия на годините преди 1920 и тези след 1930. По-старата архитектурна двойка, макар и без пищните декорации от сецесионовите образци по ул. „Шипка“ (възможно е да са били загубени през годините), формира елегантен ансамбъл на сгради с ъглови балкони и интересни фронтони на последните етажи. Домът на генерала на „Оборище“ 35 е сред къщите на висшето софийско общество, което в началото на XX век включва основно именно генералите, водещите политици и дипломати, известните адвокати и лекари, заедно с крупните търговци и индустриалци. Можем да си представим оригиналния интериор на тази и подобните богати градски къщи – просторни приемни и кабинети, спални и трапезарии, стилно

обзаведени с мебели по поръчка от магазините на братя Сребърникови и на Ганчо Гаврилов или пък внос от Виена и Париж, закупени от магазина на Леон Фрай.

Другият диагонал разкрива прагматичната жилищна архитектура с почерка на модернизма. Сградата на „Оборище“ 37 е от 1936 г. и носи едно архитектурно решение, което можем да видим по много от жилищните кооперации на модернизма – прозорците от двете страни на ъгъла, на много места слети в единен ъглов прозорец. Целта е колкото се може повече слънце през целия ден. Архитектурният „близък“ отсреща вероятно е завършен по-късно през 1940-те години и при него ъгълът е решен вече по не толкова модернистичен начин.

Домът на индустриалеца Семерджиев

Година: 1930-33

Архитект: Станчо Белковски, Иван Данчов

Адрес: ул. "Оборище" №12

Любопитен факт: Дуото архитекти проектира и комплекс „България“ с хотела и концертната зала

През 1933 г. този софийски дом вероятно е посрещал индустриалци, търговци, политици и поне един министър, тъй като сградата е построена от фабриканта и народен представител Георги Семерджиев, зет на тогавашния министър на финансите Стефан Стефанов. Високопоставените гости са се разполагали в аристократичния интериор със солидно дъбово дюшеме на пода, дървени облицовки по стените и гипсови декорации на тавана. Имало е и мраморна камина, повече за красота и уют, отколкото за отопление – сградата е разполагала с централно водно отопление. Окончателно завършен през 1933 г., този дом е от онези сгради, които са чудесна комбинация между различни периоди в архитектурата. В този случай има от характерната за 1930-те години монотонност и рационалност, но и от предходните десетилетия с впечатляващата декорация около прозорците и главния вход, изработена от изкуствен камък. Проектанти са архитектите Иван Данчов и Станчо Белковски (отново ще срещнем това дуо при представянето на комплекс „България“). Единият от проектантите, арх. Белковски, описва, че избраното решение е трябвало сполучливо да отговаря на общественото положение на собственика – в потвърждение, че сградата е баланс между функция, форма и представителност.

Стефанови

Стефан Стефанов и двамата му братя са управлявали семейната фабрика за платове, печелила награди за качество от международни панаири и неслучайно изпълнявала поръчки за царското семейство. През 80-те години на XIX век баща им Георги е създал фабрика за платове в близост до Сливен – първият индустриален град по българските земи. Тримата братя Киро (най-големият, чиято къща ще срещнем по-нататък по маршрута), Стефан и Апостол (най-малкият) наследяват и управляват предприятието след смъртта на своя баща, преодоляват пожар и перипетии, така че в крайна сметка разширяват и доразвиват бащината фабрика.

Сякаш упорството и умението в управлението на фабриката се отразяват и в работата на брата Стефан, като е министър на финансите между 1931 и 1934 г., когато министър-председател е още един от изтъкнатите дейци на Демократическата партия – Никола Мушанов. В тези години България полага основите на икономическия си просперитет от 1930-те, въпреки Голямата депресия в световната икономика.

Резиденцията на Боян Пеев

Година: 1930-31

Архитект: Иван Васильов, Димитър Цолов

Адрес: ул."Оборище" №31

Любопитен факт: Боян Пеев е представител на фамилията Пееви, които построяват фабриката за шоколад в Своге

Шоколадът и още една история за българското предприемачеството стоят зад фасадата от къщата на Боян Пеев – по-малкият от двамата синове на Велизар Пеев, който е един от първите производители на шоколад в София. Сградата е построена за два строителни сезона от 1930 до 1931 г. и то по проект на знаменитите архитекти Иван Васильов и Димитър Цолов. Дватама проектират и сградите на Българската народна банка и Народната библиотека през следващите години. Една от малкото къщи, проектирани от тях, е с гладка фасада без изпъкнали орнаменти и докато входовете са доста представителни, прозорците с дървени капаци придават уют, лекота и елегантност.

Пееви

Животът на Велизар Пеев се разпростира от Чирпан, където е роден, до Санкт Петербург, където завършва военната академия. Но не военната кариера и участието в Сръбско-българската война от 1885 г. записват името му в страниците на българската история, а шоколадът! В началото на XX век започва да произвежда шоколад, във време когато основните десерти са бурканчетата със сладко от орехи, череши, вишни, динени кори или портокали, бялото сладко от захар, захаросаните леблебийки или пък локума и халвата. В тези години, докато българите са се чудили дали под красивите опаковки се крие сапун или нещо за ядене, Пеев минава школовка във Франция и се отдава на българския шоколад в своята софийска работилница. Неговите двама сина – Велизар-младши и Боян, продължават шоколадовото дело. Водени от предприемаческия си дух и желанието да строят не само за себе си, но и за благото на страната, двамата братя развиват фабриката в Своге през трудните години след Първата световна война. С упоритост и талант двамата се справят, въпреки че срещат „дух на завист и злоба“, както те пишат в писмо-протест до кмета на Своге, заради всички административни пречки пред развитието на фабриката.

Домът на тайнствения Куюмджийски

Година: 1929

Архитект: Тодор Златев и Димитър Коев

Адрес: ул."Оборище" №27

Любопитен факт: Това е първият дом на Куюмджийски, продаден от него през 1930-те години, когато построява втората си къща – днешната резиденция на американския посланик

Един от най-интригуващите герои на стара София е Анжело (или Ангел) Куюмджийски, живял в по-голямата от двете сгради на Френското посолство. Тайнственият Куюмджийски е бил собственик на дялове от различни български и европейски предприятия, търговец на тютюн и дързък предприемач в редица начинания, някои от които на границата на закона и досущ като истории от роман. Първото му предприемачество е в родния Самоков, където продава печени тиквени семки. След това се отправя към Париж, завършва „Сорбоната“ и, както много от самоковските евреи, се установява в София, за да развива бизнес. Освен инвеститор и търговец, самоковецът е и банкер, а неговата Френско-българска банка ще срещнем на улица „Леге“. Женен за красива белгийка, с присъщата си комбинативност и някои „дарения“ си осигурява документи едновременно за българско, испанско и белгийско гражданство докато живее в България. Поради тежките за еврейската общност години около Втората световна война и Закона за защита на нацията (утвърден официално в началото на 1941 г.), Куюмджийски заминава отново за Париж, а след това и за Ню Йорк. В световния град става и американски гражданин, но въпреки това през целия си живот запазва своята българска идентичност. Не случайно, вече напуснал родината, създава фондация за подкрепа на бедни български студенти и подпомага финансово ВМРО на Ванчо Михайлов. При Анжело Куюмджийски не е ясно къде свършва историята и започва легендата и за него остават много причудливи твърдения, заедно е финансирал българската комунистическа партия през 1920-те; търгувал с компании от нацистка Германия преди войната; назначен като разузнавач към американското правителство по време на американския му период... И за да не свършва мистерията, от Анжело не са останали никакви потвърдени снимки.

Без мистерия е, че сградата на ул. „Оборище“ 27 е построена за него през 1929 г. и е като олицетворение на собственика си – богатство във френски стил. Няколко години по-късно Куюмджийски продава този малък дворец и построява днешната резиденция на американския посланик на улица „Велико Търново“ – сградата е от 1936 г., отвън аскетична, но отвътре с най-модерните решения за отопление, осветление и вентилация.

Докторският паметник

Година: 1929

Архитект: Томишек (Томишко?)

Адрес: Докторска градина

Любопитен факт: Това е вторият най-стар паметник в София, издигнат през 1883 г. – една година след Руски паметник

Паметникът е посветен на близо 530-те загинали медици по време на Руско-турската война. Официалното име на „Докторския паметник“ е „Паметник на загиналите през Освободителната война (1877-1878) медицински чиновци“ и е чешко-италианска творба – архитект е чехът с руски паспорт Томишко (Томишек?), а за главен каменоделец се счита Луиджи Фарабоско. Четирите стени на паметника са символично свързани с четирите знаменити битки при Плевен, Пловдив, връх Шипка и село Мечка до Русе, които предопределят победата на Руската империя и Освобождението на България. Имената на всички жертви са изписани върху каменните блокове от пирамидата, за да не се забравят от бъдещето. Оригиналният паметник е имал и осем бронзови венета върху основата на пирамидата, но този път не от позната виенска лаярна, а от Италия. За съжаление венците са откраднати, може би като тъжна метафора на изгубените или забравени истории около нас.

Мястото

Мястото на паметника е извън границите на София по това време и едва през следващите години голото поле наоколо ще се превърне в една от най-притегателните части на столицата около улиците „Шипка“ и „Оборище“. Докато покрай първия градоустройствен план старият град се разделя с ориенталските си улички с трудности и конфликти между публичния и частния интерес, в тази нова част няма пречки за постепенното изграждане на квартали с европейска осанка, широки улици и удобни тротоари. Важно събитие в градоустройствената история наоколо е завършването на Военното училище през 1892 г., което предопределя строителството на много генералски къщи в тази част на София.

Народната библиотека

Година: 1939-53

Архитект: Иван Васильов, Димитър Цолов

Адрес: бул. "Васил Левски" №11

Любопитен факт: Сградата е построена на мястото на стария Княжески и по-късно Царски Манеж

Българската народна библиотека е учредена през 1879 г. и от тогава насетне не спира да изпълнява мисията по националното просвещение. След като сменя няколко сгради, около 1900 г. библиотеката се установява в красива сграда на ул. „Раковска“ 131 чак до 1944 г., когато сградата е разрушена от бомбардировките – днес можем да я видим само на стара пощенска картичка. Междувременно, през 1897 г. и по инициатива на Константин Величков е приет законът за задължителното предоставяне в библиотеката на всички печатни произведения, издадени в България. Други забележителни личности от историята на библиотеката са баща и син Славейкови, като и двамата са били нейни директори. Точно Пенчо Славейков е един от защитниците на идеята за специално построена сграда за нуждите на библиотеката. Дългоочакваното събитие започва да се случва близо 4 десетилетия след смъртта на поета – чак през 1939 г. С това обаче чакането не се свършва и трябва да минат още близо 15 години, Втората световна война и частичното разрушаване на строежа при бомбардировките, за да се

стигне до откриването на съвременната сграда през 1953 г. Архитектурният проект е на прочутия тандем Иван Васильов и Димитър Цолов, които заедно са сътворили майсторски творби на българския модернизъм през 1930-те. Архитектите решават сградата с много различни фасади и докато задната фасада е внушителна матрица с 252 правоъгълни прозореца, то главната фасада е класическа заради 12-те колони с интерпретация на коринтски капители.

Мястото

Не по-малко интересна е историята на мястото преди построяването на библиотеката. Тук се е намирал княжеският и по-късно царският манеж. Сграда с правоъгълен план и огромен двускатен покрив, манежът е бил мястото за езда и тренировки с коне на царското семейство и висшето офицерство. В края на XIX век има интересна интрига във връзка с предназначението на мястото – първоначалната идея е била тук да се построи сграда на Университета. В последствие, вместо университетска сграда, се издига манежът, което провокира и Алеко Константинов да напише, че „сред тази огромна градина се издига гордо... не българският университет, не... издига се гордо... дворецът на княжеските коне – Манежът“.

Паметникът на Васил Левски

Година: 1878-1895

Архитект: Адолф Вацлав Колар; **Скулптор:** Абрамо Перукети

Адрес: бул. "Васил Левски"

Любопитен факт: Паметникът е разположен на около 10 м от мястото, където Апостолът е бил обесен

Паметникът на „един от най-идеалните ни герои“, както са думите на Цар Фердинанд при откриването, далеч не е изграден толкова героично от нашия народ – от полагането на първия камък до тържественото слово при откриването минават 17 години! Още през 1878 г. Софийският градски общински съвет подема идеята за паметник на Левски, „успял да съгради великолепен паметник в нашите сърца и души“. Красивите думи са от писмото на софийската управа с искане за събиране на дарения, изпратено до съседните градове. Подобни писма стигат до повечето български градове, така че целият народ да вземе участие в делото. Първият градски архитект на София, Адолф Вацлав Колар, вече е изработил архитектурен план и са положени първите камъни от паметника, точно там, където Апостолът е бил обесен. От тук насетне, сякаш като метафора на мъченичество на Левски, започва мъчното завършване на паметника. Равносметката от събирането на пари е такава, че те скоро свършват и строежът замира. Едва през 1884 г. и след насъбраната горчивина в обществото, строежът е подновен. В търсенето на по-подходящо разположение, а и защото положената основа вече е почти разрушена, мястото е изместено на около 10-15 м. С нов архитектурен план на архитект Колар, през същата година е изработен макет в мащаб 1:10 от скулптора Франц Новак. Следващата стъпка е ангажирането на италианския каменоделец Абрамо Перукети, който трябва да добие гранит от Бояна и да изработи монумента. Неговият контракт е сключен през 1885 г. със срок

от една година, но тук следва ново безпаричие. Налага се Народното събрание да гласува отпускането на допълнителни средства, който гарантират работата на италианеца и произвеждането на металните компоненти в позната ни леярна на Рудолф Филип Ваагнер. Строежът е завършен през 1892, но официалното откриване и щастлив край на историята е чак на 22 октомври 1895 г.

За Васил Левски

Наричан „Апостол на свободата“, Левски всъщност е бил борец не само за свобода на българите, а за справедлива и равнопавна българска република. Роден в Карлово, през своя живот Васил Кунчев е бил монах под името Игнатий, учител и участник в двете български легии (български войскови части, които са били подготвяни в Сърбия), откъдето му остава прозвището „Левски“. Благодарение на престолите си в Белград и Букурещ, прозорливо достига до заключението, че свободата на българите трябва да бъде спечелена отвътре като всенародно усилие, а не да бъде наложена отвън. Левски е теоретик, но най-вече самият неуморен създател на системата от вътрешни революционни комитети из българските земи. Неговият край, от залавянето му и историята как се заплита цървултът му при прескачането на плета, през неосъществяваните планове за освобождаването му на път за София до процеса, присъдата и изпълнението ѝ, сякаш по неизбежен промисъл водят Левски до това да стане най-големият мъченик на българската свобода.

Царските конюшни/царския гараж

Година: 1884/ нач. на ХХ век

Архитект: ?/ Никола Лазаров

Адрес: бул. "Кн. Ал. Дондуков" №56

Любопитен факт: Сградата на гаража е първата ни среща с архитект Никола Лазаров – „Архитект Софийски“

Една от първите сгради на новата столица София са княжеските конюшни. През 1883 г. имотите за бъдещата постройка са избрани, а около една година по-късно тя е завършена. Днес, за да видим (тъжните) фасади на конюшните трябва да тръгнем по булевард „Дондуков“ и да надзърнем зад оградата преди пресечката с улица „Панайот Волов“. А солидната сграда, която намираме точно на кръстовището на „Дондуков“ и „Васил Левски“ всъщност е по-късната постройка на княжеския гараж. Конюшните са построени от Княз Александър I, но неговата политическа съдба отрежда абдикация от българския трон малко след това. Неговият наследник е Фердинанд, а от кратката история за софийския манеж вече пролича, че конете са били слабост за Сакс Кобург Гота. Шест от породистите коне на Фердинанд са водили „златната каляска“, сватбен подарък на Мария Луиза и Фердинанд от майка му Клементина Бурбон-Орлеанска. Самата каляска е била наследство на Клементина от баща ѝ, Луи Филип – последният френски крал.

В по-новата сграда на гаража са били царските автомобили. Цар Борис III е бил запален автомобилист и като за кратко бягство от трудните държавни дела, често е шофирал сам своя „Щаер“ или отворения „Пакард“ от двореца в София до двореца „Врана“ или пък в околностите на столицата. Именно това, че е отличен шофьор го спасява при атентата в Арабаконашкия проход. Връщайки се от лов на 13 април 1925 г. (няколко дни преди атентата в „Света Неделя“), царската кола е атакувана. Един от изстрелите улучва предното стъкло и шофьорът губи контрол, но Борис успява да задържи колата на пътя, а след това самият той шофира задалия се отзад автобус, с който се връщат в град Орхание (Ботевград). Има и още една любопитна история с Цар Борис III и неговите автомобили. През лятото на 1936 г., английският крал Едуард VIII и бъдещата му съпруга – американката Симпсън, минават през България. Царят посреща краля на гара Казичене, след което лично го развежда из София със своя автомобил. Уви, доброто познанство между Борис и Едуард не помага на България занаяпред. Мис Симпсън не е била никак добре приета като бъдеща кралица, а кралят избира нея пред короната и абдикира в края на същата година.

Клиниката на д-р Функ

Година: 1903

Архитект: Киро Маричков и Георги Фингов

Адрес: бул. "Кн. Ал. Дондуков" №56

Любопитен факт: Една от първите и най-красиви сецесионовы сгради на София е построена за гинекологична клиника

Следващата сецесионна красавица ни очаква на кръстовището на булевардите „Дондуков“ и „Васил Левски“. И тя ни разказва за строителния кипез през първите две десетилетия на XX век, когато възможностите на собствениците и талантът на архитектите са се събирали в общото вдъхновение за красива София. В този случай са се събрали лекарят Лауе (Лаос?) Функ и архитектите Киро Маричков и Георги Фингов. Д-р Функ е още един чужденец, който избира следосвободенска София за своите начинания. Построява една от ранните сецесионовы творби в София през 1903 година – останала и една от най-хубавите – неговата гинекологична клиника! Проектът е поверен на архитект Киро Маричков, който със своя партньор Георги Фингов сътворява незабравима сецесионна картина, изпълнена от различни издатини, балкони, прозорци с декорации, дървената стряха и разбира се елегантната куличка със шпил върху покрива. На първия етаж на сградата най-вероятно е била операционната, на втория са били болничните легла, докато последният етаж се е използвал за административни нужди. По-късно австриецът продава сградата на фамилия Тюфекчиеви, единият от които е принуден да ѝ намери нов купувач след твърде голяма „инвестиция“ в хазарта. Така в края на 1920-те години сградата отново е собственост на лекар – д-р Борис Тричков, който е ръководил една от частните болници през първата половина на XX век.

Архитектурата

Неведнъж срещнахме и ще продължим да срещаме Георги Фингов и Киро Маричков чрез тяхното наследство от сгради – без техните две имена, архитектурната история на столицата далеч нямаше да бъде същата. И двамата са родени в Калофер – Георги е роден през 1874, а Киро – една година по-късно. Първият става архитект във Висшето техническо училище във Виена, докато Маричков следва и завършва в германския град Карлсруе. Скоро след завръщането им в България основават архитектурно бюро, с което проектират някои от най-хубавите сгради на София до 1910 г. Вече видяхме няколко, а можем да добавим и Трета мъжка гимназия (днешното 18 СОУ „Гладстон“) и къщата на Смедовски с очарователната кула на „Шипка“ 44. След 1910 г. пътищата им се разделят, за да следват нелеките си житейски съдби, отпечатани и върху други от сградите ни по маршрута.

Година: 1954

Архитект: ?

Адрес: бул. "Кн. Ал. Дондуков" №57

Любопитен факт: На мястото на сградата преди Втората световна война се е издигала къщата-дворец на Ото Биелик, който е имал ръководна роля в застрахователно дружество „Балкан“ и дарява средства за развитието на болница „Червен кръст“, наследена от Института „Пирогов“

На кръстовището на булевардите „Дондуков“ и „Васил Левски“ се пресичат няколко архитектурни епохи на София – веднага след като надзърнахме зад оградата на д-р Функ, пред нас е една от най-внушителните жилищни сгради на сталинската архитектура в града. Завършена през 1954 г., това е сграда, която не можем да обхванем само с един поглед, а за да я обходим по „Дондуков“, „Васил Левски“ и по улица „Стара планина“ трябва да извървим близо 200 метра. Няколко отделни входа водят до апартаменти с различна големина и удобство, отговарящи на йерархията между обитателите. Докато балконите са само декоративни, сградата разполага с обширен вътрешен двор, а входът към него е решен като малка „триумфална арка“ с две редици от по пет стълба. Неокласическите украшения на сталинската архитектура можем да видим и в декоративните балкони по фасадите – една миниатюрна архитектура от основа с балюстраден парапет, две колони около прозореца и „счупен“ фронтон най-отгоре.

Архитектурата

Сталинската архитектура (в България наричана и сталински барок, а в бившия Съветски съюз – сталински ампир, от френската дума за империя) се строи в София най-вече между 1950 и 1956 г. След 1944 г. и първоначалните работи по възстановяването или пък разчистването на разрушенията от бомбардировките, започва архитектурната епоха на новия социалистически ред. Новият режим отрича архитектурата на модернизма отпреди войната, като част от вече нежеланото културно наследство на Царство България. Така в София, по модела от СССР, се появяват редица жилищни и обществени сгради с арки, колони и фронтони, заети от Античността, Ренесанса и разновидности на Барока. Тази архитектура е комунистически неокласицизъм и е изява на времето – още след 1930 г. в СССР има увлечение по латинския език, античния Рим и неговото древно величие. И така се достига до монументалната

архитектура на имперските амбиции на СССР, което често е преминавало от класицизъм в гигантизъм. Така или иначе, по стечение на историята, София за пореден път е достигната от „римска“ архитектура.

Къщата на професор Горанов

Година: 1912

Архитект: Карл Хайнрих; скулптор Андреас Грайс

Адрес: ул. "Дунав" №2

Любопитен факт: Сградата е построена от двама чужденеца, който избират да работят и живеят в София до края на живота си

Един от най-красивите софийски домове пази историите за интригуващи личности и драматични събития, оставили следи върху развитието на София и цяла България. Сградата е била собственост на Райко Горанов от Тетевен, университетски преподавател и професор по латински и древногръцки, голям дарител на университетската библиотека и съхранен в спомените на своите студенти като тайнствена и елегантна личност. Снажен и сдържан в поведението си, професорът е бил на 43 години, когато неговата изящна къща е завършена. Великолепните фасади са дело на архитект Карл Хайнрих (роден в Бохемия и учил в германския град Цитау) и скулптура Андреас Грайс (виенчанин, завършил образованието си в родния град). И двамата улавят строителния дух на българските градове след Освобождението и избират да работят и творят в София в продължение на десетилетия и до края на живота си. В тази архитектурна задача двамата не пестят украса за да подчертаят прозорците и главния вход с хармонични извивки, цветя, листа и елегантни женски фигури, с които изпълват фасадите и ги правят уникални за цяла София. Уличната фасада е симетрична, докато фасадата към прилежащия двор е по-раздвижена в съответствие с идеите на сецесиона. Главният ход е разположен в изнесен напред ризалит, декориран с годината на сградата и разярена лъвска глава.

Времето

През тази 1912 г. София се разкрсява с много нови жилищни сгради, но градското развитие далеч не е обществен приоритет. През есента започва първото действие от Балканските войни, а чуждестранните военни кореспонденти пишат за чудатия български народ, който празнува когато отива на война. Мобилизацията достига около 600 хил. души или значително повече от събраната обща военна сила на съюзниците Сърбия, Гърция и Черна гора. България записва в историята си славни и героични победи, но и неефективни военни и дипломатически действия, така че развързката на първото действие е отложена за пролетта на следващата година (пролетната кампания срещу Османската империя), а второто действие (т. нар. Междусъюзническа война) остава за лятото. В тази изпълнена с народен ентузиазъм година, двама чужденци ни завещават една от най-красивите и тайни находки на София.

Малкият дворец

Година: 1914

Архитект: Никола Лазаров

Адрес: Ул. "Дунав" 5а

Любопитен факт: Сградата е проектирана и в нея живее архитект Никола Лазаров, заслужено подписвал се в свои публикации като „Архитект Софийски“

Малкият дворец всъщност е една софийска къща, свързана с фамилиите Димчеви и Лазарови. Имотът на сградата вероятно е принадлежал на известния търговец, банкер и благотворителен деец Рачо Димчев. Той обаче не дочаква окончателния вид на сградата тъй като умира 2 години преди нейния завършек през 1914. Сградата е по проект на големия български архитект Никола Лазаров, но имената на фамилиите не се преплитат само заради това – дъщерята на Рачо Димчев е била съпругата на архитект Лазаров. И нещо повече – съпрузите Александрина и Никола са живели в същата тази сграда. От нейната входна врата към улица „Врабча“, архитект Лазаров е излизал и поемал към поредната си строителна задача, за да вложи както винаги талант, труд и вдъхновението си да създава красота. Тук може би вдъхновен и от любовта си към Александрина, архитект Лазаров създава фасади с изящество и аристократизъм, сякаш взети от дворец и вложени в тази малка сграда. Фасадата от страната на „Врабча“ наистина наподобява западното крило на Царския дворец заради елегантния мансарден покрив с извит фронтон и позлатен картуш (герб) върху средния прозорец. А точно под корниза, който разделя мансардата с по-долния етаж, можем да видим великолепен фриз от преплетени листа и цветя – подобен фриз няма дори и по фасадите на Двореца.

Рачо Димчев

Рачо Димчев е един от видните представители на Ловеч. Роден в заможна фамилия, още съвсем млад оглавява семейната търговия с розово масло и кожи. Не след дълго семейният бизнес може да се похвали с кантори в Милано, Марсилия и Париж. След 1887 г. Рачо Димчев се установява в София, където продължава със свои предприемачества и благотворителност. Неговият син – Атанас, изпълнява предсмъртното желание на баща си за дарение от 100 000 лв. в облигации. Дарението е предназначено за подкрепа на нуждаещите се в родния Ловеч и в София.

Мястото

От другата страна на „Врабча“, невзрачната жилищна кооперация от 1930-те години пази ценна история – в нея е живял Симеон Петров – един от големите герои на българската авиация. Първият българин, получил правоспособност за управление на самолет, след като се е обучавал в школата на легендарния Луи Блерио край Париж. По време на учебен полет и докато е високо в небето, двигателят на самолета му спира, но като някой фантастичен герой, Петров успява да се приземи само със законите на аеродинамиката, а за героизма, французите му посвещават пощенска картичка. В България, Симеон Петров е сред летците, които правят легендарните бойни полети на българската армия по време на Балканската война. След като завършва военната си кариера, Симеон Петров внася велосипеди в България и става една от

ведещите фигури в българското колоездачно дружество. Но това не е всичко – по-късно неговата фирма „Симонавия“ (от Симеон и авиатор) внася грамофонни плочи, а след това ги и произвежда – истински герой във въздуха и в предприемачествата си на земята.

Къщата на д-р Георги Калинков

Година: 1907 (1909?)

Архитект: Никола Лазаров

Адрес: Ул. "11 Август" 4

Любопитен факт: Една от кметските къщи на София – тук е живял д-р Георги Калинков, софийски кмет между 1918 до 1920 г.

Следващият сецесионов дом е и още една история за дейците на следосвобожденска България – този път това е Георги Калинков. Роден в Бесарабия, Георги завършва гимназия в Кишинев и университет в Одеса. Преминава през Женева и Брюксел, за да стане доктор по право. Активен участник в Демократическата партия, д-р Калинков е един от депутатите, които посрещат Цар Фердинанд в Народното събрание след провъзгласяването на Независимото Българско Царство. По време на трудните години на Първата световна война е съветник в софийския градски общински съвет, а в още по-трудните първи години след войната е кмет. От улицата всъщност можем да видим най-новата сграда на доктора, която скрива другите две негови къщи в същия имот. Те вероятно са били на разположение и използвани от сина и дъщеря му от неговия първи брак. А втората му съпруга, Екатерина, след смъртта на Георги и по негова воля, дарява 200 000 лв. за построяването на приют за възрастни хора в Самоков. И до днес домът за стари хора в Самоков се нарича „Семейство д-р Калинкови“.

Фасадата на къщата към улицата лесно прави впечатление най-вече заради оформлението на ъглите – на втория етаж чрез изнесени еркери с балкони, а на третия със скосяване и остри двускатни покриви. Оригиналноста на архитектурата се подсилва от контраста между орнаменталните декорации, които включват обикновена геометрия редом до атрактивните лъвски маски около средния прозорец на третия етаж. Чаровната къща е и поредната приятна, но не и последна среща с архитект Никола Лазаров.

Къщата на политика Буров

Година: 1933

Архитект: Сава Овчаров

Адрес: Ул. "11 Август" 4

Любопитен факт: Буровата къща е била осветена от десетки лампи нощно време

На ъгъла на „11 август“ и „Московска“ откриваме къщата на големия предприемач, банкир, политик и родолюбец Атанас Буров. Сдържаните орнаменти и детайли и двете монотонни редици от прозорци по фасадата откъм „Московска“ ни пренасят към почерка на модернизма. Но мансардата, нейният корниз и релефите на Свети Георги ни връщат към емоционалността на сецесиона. Сградата е на прехода между двете архитектурни епохи, сякаш като удачен символ на интригуващия и изпълнен с повратности живот на своя собственик.

Атанас носи в себе си духа на големите български родове Бурови и Михайловски. Негова баба е Стана Михайловска (Бурова) – сестрата на знаменития борец за църковна независимост – Иларион Макариополски. Атанас е записан в габровската Априловска гимназия, но се налага да завърши като частен ученик – изключен е заради неговото първо и последно увлечение към социалистически идеи и свързани с тях прояви. През 1894 г. се отправя към Париж, където изучава стопански науки на фона на великолепия град с неговото изкуство и най-вече театър. Отново в родината, има активна роля в семейните предприемачества. Бурови са най-големите акционери в една от най-големите банки по това време, Българска търговска банка. Атанас обаче има по-малка роля от големия брат, Иван, който 26 години е председател на управителния съвет и ръководи банката с предпазливост, пестеливост и отговорност. Атанас се отдава повече на обществените дела и става депутат по време на правителството на Иван Гешов и Народната партия в навечерието на Балканските войни. По време на „великите и трагични“ времена на войната, както сам пише, Атанас е на фронта и взема участие в жестоките боеве от Чаталджанската операция на 40 км от Златния рог на Босфора. И за да е по-вълнуваща буровата история, през тези напрегнати месеци Атанас среща и другата си любов след България – синеоката красавица Смарайда. Вече 38-годишен Буров среща нежната и само 18-годишна Смарайда в началото на 1912 г. по време на бала за 18-годишнината на престолонаследника Борис. Разликата във възрастта не е пречка и двамата се сгодяват малко след това, а сватбата е през пролетта на 1913 г. От тук насетне любовта към Смарайда следва Буров във всичките му предизвикателства и трудности. След кратко участие като министър на търговията при Александър Стамболийски, Буров се превръща в негов основен опонент. В една статия от тогава е посочено, че мотото на земеделците за Буров е „Атанас Буров! Смърт за него“. Буров е принуден да замине за Париж до свалянето на земеделската власт. След това е министър на външните работи в правителството на Андрей Ляпчев до 1931 г., а до края на Втората световна война не остава на страна от българските съдбини. Краят на историята му идва с Народния съд. Първоначално е интерниран в Дряново. През 1951 г. и на 76 години, след толкова години на служба за България, е осъден и отведен с белезници първо в Шуменския, а после и в Пазарджишкия затвор, където умира.

Храм-паметникът „Александър Невски“

Година: 1904-1912

Архитект: Александър Померанцев

Адрес: Пл. "Александър Невски" 1

Любопитен факт: Построяването на сградата струва над 5 000 000 лв., половината от които са дарение от българския народ, а другата половина – от държавата. За сравнение, Народният театър, открит през 1907 г., е струвал около 1 500 000 лв.

Позлатеният купол на катедралата „Св. Александър Невски“ на фона на Витоша – това е първата картина, която е посрещала пътуващите с влак към София от Искърското дефиле след 1912 г. Монументален и различен, и днес храмът е неделим от спомените за София. На изток, поредицата от големия купол (46 м) и полукуполите създават илюзията, че в „Александър Невски“ са събрани няколко отделни църкви. На запад се извисява величествената камбанария (53 м). От „11 Август“ можем да видим архитектурното единство на сградата, подсилено от белия врачанския камък и позлатата на два от куполите, за която са използвани над 8 кг злато.

Всичко започва на 25 април (13 април стар стил) 1879 г. по време на Учредителното събрание в Търново. Тогава Петко Каравелов пръв заявява, че „имаме още едно задължение да извършим. Тъй като нямаме никакъв паметник за Освобождението си, аз предлагам да задължим народа нравствено да построи храм в Търново на Чанлъ Тепе, който храм да посвети на Александър Невски“. По-късно, Второто Обикновено Народно събрание решава храмът да бъде построен в София. На 3 март 1882 г. е положен основният камък на храма с името на средновековния княз Александър Невски, патрон на руския цар Александър II. Основният камък е положен по „усърдие и настояване“ на Княз Александър I недалеч от старата базилика „Света София“, така че един до друг да се издигат най-важният храм на Улпия Сердика и най-важният храм на новата столица София. Събитията около Съединението, абдикацията на Княза и техните последици забавят реалното строителство. Окончателният проект за храма е завършен през 1898 г. от световноизвестния архитект, московчанин и преподавател в Санктпетербургската академия Александър Померанцев. Негови сътрудници в работата по обекта са още двама Александровци – Смирнов и Богомолов. Дългоочакваното строителство започва едва през 1904 г., по сградата работят българи, руснаци, италианци, австрийци, германци и чехи и грандиозният строеж е завършен само за 8 години! Така българските полкове се подреждат на площада до вече издигнатия храм преди да заминат за бойните полета на Балканската война през есента на 1912 г. А първият звън на 12-те камбани, излети в Москва, се разнася над софийското поле на 26 март (13 март стар стил), в чест на българския подвиг при превземането на Одринската крепост. Войните продължават да са свързани с историята на място – по време на Първата световна война и във връзка с обстрелването на Варна от страна на руския флот, името на храма е променено на „Св. Св. Кирил и Методий“. Освещението на храма е през 1924 г. – цели 45 години след като Петко Каравелов поставя основата и като още едно доказателство колко много години, личности и събития стоят зад софийските фасади.

Синодната палата

Година: 1904-1909

Архитект: Петко Момчилов и Йордан Миланов; художници Харалампи Тачев и Господин Желязков

Адрес: Пл. „Александър Невски“

Любопитен факт: Сградата е дело на архитектите Петко Момчилов и Йордан (Юрдан) Миланов, които създават още Минералната баня и други сгради с почерка на т. нар. „национален романтизъм“, който възражда архитектурните образи на средновековна България

Дълги години Светият Синод управлява църковните дела сред неудобства и без собствена специално построена сграда. През 1902 г. започва издирването на подходящ терен. Първоначалните два избора на Синода се оказват невъзможни и вече предвидени за други сгради – днешната Художествена академия и северното крило на Българската академия на науките. Третата възможност най-сетне е подходяща и може да се премине към проектиране. Министерството на обществените сгради, пътищата и съобщенията изпраща на разположение архитект Петко Момчилов – по това време той е началник на архитектурното отделение към министерството. Архитектурният проект е изготвен от него, с помощта на Йордан Миланов. Двамата вече имат успешно партньорство при преустройството на старата Черна джамия в църквата „Св. Седмочисленици“ (1903 г.). Художественото оформление пък е дело на художниците Харалампи Тачев и Господин Желязков, които превръщат сградата в истинско произведение на изобразителното изкуство. През първите два строителни сезона сградата бързо израства, но следващите години темпото се забавя поради фините каменоделски работи по фасадата. Водосветът на завършената сграда е през октомври 1909 г., но все още остава довършването на пъстроцветната фасада. Добавени са великолепните фризове с керамична облицовка, както и мозайката с ликовете на тримата борци на църковната ни независимост – Иларион Макариополски, Авксентий Велешки и Паисий Пловдивски. В крайна сметка сградата е завършена и въплъщава в себе си архитектурни образи от средновековна България. Колоните, арките и червените редове тухла като облицовка ни пренасят във времената на несебърските църкви или величествените обществени сгради на старата столица Преслав. Всички тези мотиви са хармонично събрани във фасадата на Синодалната палата и не случайно, след като царица Елеонора вижда завършената сграда е казала, че тя е „истински музей на българското древно и ново изкуство“.

Базиликата „Света София“

Година: края на V век (началото на VI век?)

Архитект: ?

Адрес: Ул. "Париж" 2/ Ул. "Московска"

Любопитен факт: След Освобождението храмът е използван като склад и наблюдателница на пожарната команда

София нямаше да бъде София, ако го нямаше храмът на Божията Премъдрост, дала името на столицата. „Този най-важен паметник“, както са думите на професор Богдан Филев, пази хилядолетния дух на София, както никоя друга сграда. Изградена е на високия хълм, към който римските градостроители ориентират главната улица „Кардо Максимус“ на Улпия Сердика още

през II век и създават хилядолетно градско направление, останало в днешната улица „Московска“. През следващите два века мястото се превръща в „Свещения хълм“ на Улпия Сердика, където са погребвани римските граждани. Вероятно заради некропола със зидани гробници и каменни саркофази, още през ранния IV век тук се изгражда малък християнски храм. По-късно е разширен, а в края на IV век вече е изградена по-голяма църковна сграда с красив мозаечен под. Няколко десетилетия след това е изградена трета църква, а в края на V век (началото на VI век?) е изградена и внушителната базилика „Света София“. Архитектурата е с рационална концепция като червената тухлена фасада е разнообразна единствено от сводестите прозорци и деликатния „назъбен“ корниз под двускатните покриви. Представителното оформление е постигнато най-вече от размерите и обемите на западното предверие, средния и напречния кораб, чието пресичане е подчертано с малък купол. Още по-силно е въздействието в сградата, където, типично по римски модел, архитектурата е създавала въздействащо вътрешно пространство с огромни арки. През Средновековието базиликата вече е дала своето Божие име и на града, както може да се прочете в грамота на Цар Иван Шишман от XIV век. През османските векове е превърната в джамия и е имала минаре – Сиявуш джамия, но след голямото земетресение през 1858 г. е изоставена. Веднага след Освобождението е най-обикновен склад, а след 1890 г. дори е използвана за наблюдателница на пожарната команда – най-високата точка на тогавашна София, на мястото на купола е изградена причудлива дървена куличка за наблюдение. В началото на XX век част от нея отново е отредена за църковно служение. През 1910 г. започват първите организирани археологически прочувания. Между 1927 и 1930 г. след значителна реставрация под ръководството на професор Богдан Филев базиликата отново възвръща своя античен блясък. Най-сетне великата сграда се връща към своята оригинална функция, както преди 14 века. И тук дарителството на народа, както и на Цар Фердинанд, осигурява нужните средства – опазването на наследството трябва да бъде общо дело.

Столична община

Година: ок. 1941

Архитект: Иван Васильов, Димитър Цолов

Адрес: ул. "Московска" №33

Любопитен факт: Сградата на Столична община е била сградата на Интендантството към Двореца

Интендантството е било едно от помощните звена в подкрепа на Двореца и делата на царското семейство. По времето на Фердинанд са създадени няколко подобни звена – Канцелария на Тайния кабинет (по времето на Борис тази канцелария е заменена от новата Канцелария на Негово Височество царя); Канцелария на българските ордени; Интендантство на Цивилната листа; Военна канцелария; Дворцова библиотека. Интендантството е било натоварено със задачите по управлението на Двореца в София и дворците Врана край София, Евксиноград край Варна, Чамкория и Кричим. Към Интендантството е бил и персоналет на царските конюшни и автомобилния гараж, работниците от царските чифлици, винарни изби и

горите в Кричим, Самоков и Калофер. На кратко, Интендантството е управлявало финансите и персонала към царските имоти. На същото място е била по-старата сграда на Интендантството – очарователна триетажна сграда с мансарда, прорязана от извисена ъглова кула с купол. Очарователната постройка е заменена около 1941 г. от позната ни сграда с опростена украса и ясна структура в духа на архитектурния модернизъм. Със своя респектиращ образ, старото Интендантство е едно от множеството произведения на архитектите Цолов и Васильов.

Мястото

Освен Интендантството, съседните сгради на изток до улица „11 Август“ променят старата улица „Московска“ от края на XIX и началото на XX век. Освен по-старата сграда на Интендантството, още няколко къщи са изгубени от историята, за да се намерят свободни имоти за високите жилищни кооперации от 1930-те. Непосредствено до Интендантството е жилищната кооперация, изградена по проект на архитект Виктория Ангелова-Винарова през 1937 г. Така улица „Московска“ се превръща като музей на открито за архитектурната история на София – само за 700 м можем да видим антична римска базилика, Дворецът и първите сгради след Освобождението, сецесионни къщи от началото на XX век и жилищните кооперации на модернизма. Липсва само сталинският „барок“.

Домът на фабриканта Киро Стефанов

Година: 1921

Архитект: Никола Лазаров

Адрес: ул. "Париж" №1

Любопитен факт: Собственикът е Киро Стефанов от сливенската фамилия индустриалци и брат на Стефан Стефанов – министър на финансите по времето на Голямата депресия

Кръстовището между улиците „Московска“ и „Париж“ е преплело следите на много десетилетия и векове от историята на София. На това място, само с един поглед и завъртане, можем да обхванем толкова много цветове, архитектурни стилове и истории, разказани от базиликата „Света София“ (храмът на Божията премъдрост и „кръстник“ на града), една от първите и най-красиви жилищни кооперации (палатата „Света София“), домът на първия български министър-председател... Тук е и великолепната къща на сливенският споменатият индустриалец Киро Стефанов. Но изящният дом напомня не само за предприемчивостта на едно българско семейството, а и за неповторимата съзидателност на архитект Никола Лазаров. В този случай, ъгловото разположение на имота е позволило на Лазаров да разгърне своята архитектурна фантазия като оформя ъглов акцент на сградата, ограден с два пиластъра. Пиластрите са прекъснати между втория и мансардния етаж с характерния за Лазаров фриз от преплетени листа, последван веднага от солиден корниз. Ъгловата част на мансардния етаж завършва с нов корниз и фантастичен фронтон, останал неповторен на друго място в София. Всичко това доказва майсторството, с което Никола Лазаров е комбинирал похвати от различни епохи – гирляндите и листата на ар нуво и сецесиона, редом до балконите с

балюстри и членението (делението) на фасадата с пиластри, напомнящи за Ренесанса и Барока.

Не по-малко вълнуващ е интериорът на сградата. Главният вход към „Московска“ е решен с врата и изящна маркиза (навес) от ковано желязо, изработени и доставени от Лайпциг. От вратата се влиза в тясно предверие с витраж над вратата и многоцветни облицовъчни камъни по стените. От там влизаме в големия вестибюл, който навързва отделните приемни, салони и кабинети на представителния етаж. Две-трети от височината на стените във вестибюла са решени с дървена облицовка, а на фона на дървото изпъква камината от великолепен червен мрамор. Над нея е вграденото огледало. Големият салон също има камина, но този път от бял мрамор. И както сме в обаятелната атмосфера на сецесиона на повечето от стаите, единият от кабинетите крие изненада – великолепен дърворезбован таван в духа на стария Пловдив, Копривщица... Парапетът към следващия етаж също е сам по себе си произведение на изкуството – най-долу е оформен като лебед. Една сграда-завещание, която е истински пазител на духа на София и е за вдъхновение на днешното ѝ общество.

Архитект Никола Лазаров

Наследник на възрожденския дух на Карлово, Никола Лазаров е един от знаменитите строители на следосвобожденска България. Завършил в Париж и по време на зараждащото се ар нуво, творецът е съчетавал архитектурни мотиви от тогавашното време, но и от по-старите класически епохи, за да създава свои неповторими комбинации. И като имаме предвид техния принос към изграждането на младата столица, можем да приемем за съвсем заслужено, че Лазаров е подписвал своите публикации във вестник Дневник с псевдонима „Архитект Софийски“.

Палата „Света София“

Година: 1927-1929

Архитект: Лазар Парашкеванов

Адрес: ул. "Московска" №29

Любопитен факт: Една от първите и останала като една от най-хубавите жилищни кооперации е построена от архитект Лазар Парашкеванов, автор и на проекта за Националната опера

Една от първите жилищни кооперации на София можем да видим на „най-високото и хубаво място в София“, както е казал архитект Лазар Парашкеванов, който завършва сградата през 1929 г. С елегантната си внушителност, тази сграда сякаш е неповторимият символ на кооперативното строителство в София през следващите две десетилетия.

През 1927 г. идва ред мечтите на архитекта за внушителна жилищна кооперация да се превърнат в дела – два големи незастроени имота между „Московска“ и „Раковска“ точно до базиликата „Света София“ са обявени за продажба. Фантастичната цена от 5 000 лв. на кв. м. не плаши архитекта и неговия сътрудник – моделът за покупката и строителството ще бъде кооперирането и ще може да се събере сума, която е непосилна за един човек.

Първоначалната идея за привличането на най-богатите българи не намира сполука и инициаторите пробват друго – да привлекат по-голям брой кооператори с техните спестявания. Само за десет „безсънни нощи“ (както пише внучката Рада Бакалова-Седлоева) проектът за сграда на 9 етажа с 72 апартамента е готов. За оригиналната реклама, той сам прави голяма акварелна рисунка, изложена в една от пивниците на бул. „Цар Освободител“. Първият кооператор, прокурорът Спиридон Игнатиев, става и председател, а след това кооперацията с името „Света София“ се разраства човек по човек.

От тук започват бедите. Архитектът е обвинен от някои вестници в болшевизъм и стремеж да подмени обществения ред чрез своята кооперация, софийският митрополит не е съгласен да има по-висока сграда от „Александър Невски“, а съседите протестират, че целият квартал ще бъде засенчен. Въпреки първоначалните препятствия, строителството започва, а скоро след това е положена първата стоманобетонна плоча върху впечатляваща площ от близо 1 000 кв. м. Дръзкият замисъл бързо израства, а хората не са доумявали гледката на внушителната стоманобетонна конструкция. Въпреки това, строителните власти ограничават планираната височина до днешния брой етажи. Най-голямата беда идва през 1928 г. и Чирпанското земетресение. Конструкцията на сградата издържа, но заради земетресението разходите за строителство значително се увеличават, а повечето кооператори отказват да гарантират недостига. Не липсват нападки и обвинения спрямо автора на идеята. В този момент се проявява безусловната вяра на Парашкеванов, който сам поема огромно кредитно задължение, за да завърши сградата още в края на 1928 г. В следващите месеци са монтирани и асансьорите „Шиндлер“, като директорът на компанията лично посещава София и признава смелото начинание. И наистина, такава висока жилищна сграда в края на 1928 г., изградена чрез съдружието на около 40 човека, би била иновация за почти всеки европейски град. Не случайно Лазар Парашкеванов обучава архитекти от Турция, Гърция и Югославия.

От историите на историята

В най-трудните дни, Парашкеванов и неговия сътрудник, адвокатът Ничков, се качват на последния етаж на сградата, а Парашкеванов казва: „Каква прекрасна панорама се разкрива от върха на нашата прекрасна сграда! Жалко, че толкова много препятствия и тревоги ни се изпречват на пътя. Трябва да ги преодолеем! Ще трябва да ги преодолеем! Да си сложим край на живота е много лесно... спускаш се надолу и край на всичко... Но за да се живее, трябва кураж и силна воля“.

Руската легация

Година: ок. 1880

Архитект: ?

Адрес: ул. "Раковски" №92

Любопитен факт: Една от първите сгради на следосвобожденска София

Старата сграда на руската легация ни връща към първите години след Освобождението на София в началото на 1878 година. По това време градът изобилства от полуразрушени и нестабилни постройки, схлупени едноетажни къщи, джамии и по-малко църкви и обществени сради. Неприветливи мръсни улици без осветление допълват тогавашната софийска картина, оприличена на „българската Венеция“ заради безкрайните кални гьолища (из дневника на виенчанина Константин Иречек). След като по настойчивост на руския императорски комисар Княз Александър Дондуков, седалището на Временното руско управление (преходния период след Освобождението до изграждането на самостоятелна българска администрация) се премества в София в края на 1878, благоустрояването на древния град става национална задача, потвърдена след обявяването му за столица. В края на следващата 1879, вече възцареният Княз Александър I свиква съдбоносна среща, на която е защитено решение за обновление на старата София, вместо изграждането на нов град извън османските квартали. Потвърдена е насоката в разработването на модерния градоустройствен план, в чието съставяне се преплитат ролите на редица чужди специалисти като руснакът Копиткин, чехите Колар и Роулбал до окончателното му приемане през 1881 г. по времето на третия по ред главен градски архитект, италианеца Ликурго Амадей. Малко след тази решителна среща, през 1880 година се издига и сградата на руската легация. Двуетажна, солидна и елегантна, разположена на улицата с едни от първите тротоари по европейски образец, сградата лесно се откроявала наред София от онези дни. Досега по маршрута опознахме много сецесионни примери с тяхната великолепна украса, а тук имаме ценна находка на сграда със стила на неокласицизма. Почти идеално симетрична, двете главни фасади на сградата се красят от равномерно подредените прозорци, подчертани със семпла рамка. Симетрията е оформена около ъглово разположения главен вход, над който е разгърнат стилизиран балкон с парапет тип балюстрада. От построяването си до 1976 г. сградата е дом на руската дипломатическа мисия в страната, а през 1934 г. посреща и Фьодор Разколников – първият посланик на Съветския съюз в България. Като деец на болшевишката партия и дипломат на Съветския съюз Разколников има интригуваща биография, завършила във Франция където закратко опонира на сталинисткия режим, след което умира от пневмония (официална версия) или след намеса на НКВД (неофициалното подозрение). Една от най-старите сгради на съвременна София, в момента Дом на Москва, ни припомня за пълната промяна, през която преминава новообявената княжеска столица. Старата София, в която са се преплитали следи на блестящата римска Сердика с чертите на колоритния, но и занемарен ориенталски град започва пореден етап от приключението на своята история.

Военният клуб

Година: 1895-1900/1900-1907

Архитект: Адолф Вацлав Колар/ Никола Лазаров

Адрес: бул. „Цар Освободител“ №7

Любопитен факт: Изграден е на мястото на първото военно училище в София след Освобождението

Булевард „Цар Освободител“ е най-представителната и монументална градска ос, не само за София, а и за цяла България. Докато се разхождаме от Орлов мост до Двореца можем да усетим духа и гордостта на възродената българска държавност. Тук след 1878 г. и в продължение на десетилетия се разполагат най-важните сгради и символи на третата българска държава, обвити в архитектура с необходимия висок ранг – Дворецът, Народното събрание, Българското книжовно дружество (БАН), Университетът. Още през 1895 г. започва изграждането и на още един символ, който разкрива обществения престиж и важната национална роля на българската армия в онези времена. Армията, изпълнила българската история с толкова много военна слава, особено в десетилетието, след като сградата е завършена. На мястото на стари османски сгради, заети след Освобождението от първото българско военно училище с випуск още от 1879 г., архитект Адолф Вацлав Колар проектира сграда за Военен клуб. Проектът е доразвит и реализиран до 1907 г. (1903 според различни източници) под ръководството на Никола Лазаров. Скулптурната декорация по фасадите и помещенията е дело на виенчанина Андреас Грайс.

Три от ъглите на сградата са подчертани с ризалити, които наподобяват бойни кули. Погледната от градината до Руската църква, сградата се отличава със зидарията и арковидните прозорци на приземния етаж, докато рамките на прозорците от втория етаж са решени като миниатюрна архитектура от основа, странични пиластри и фронтон, използвана с декоративна функция. Изброените маниери ни препращат към епохата на Ренесанса. Класическият характер на сградата се потвърждава още от аркадата, носеща масивната лоджия с колони на втория етаж, погледнати от градината пред Военния клуб (която се оформя чак през 20-те години, а интересният ѝ „релеф“ отразява строителния изкоп за нереализирана сграда на народната библиотека). С всичко това, образът на Военния клуб е неповторим за цяла София и достоен архитектурен символ на българската военна слава.

Сградата с басейна

Година: ок. 1935

Архитект: Васко Василев (?)

Адрес: бул. "Цар Освободител" №10

Любопитен факт: На покрива на сградата има плувен басейн, уви вече недействащ

Разположена на великолепна локация, сградата е урок по архитектурата на модернизма от 1930-те години. По фасадата на бул. „Цар Освободител“ можем да видим съдржания и пестелив архитектурен облик, заедно с хитрото разнообразяване с парапетите и двойките колони по терасите. Оглеждайки сградата от улицата обаче не можем да предположим до къде се е издигнал стремежът за удобство от страна – отговорът е на покрива, където е изграден малък плувен басейн, който е съхранен до днес и е част от съвременно пространство за култура. Когато басейнът с великолепна гледка към планината Витоша по изгрев или залез е функционирал, в София има строителен бум. Подобни и по-високи жилищни сгради непрекъснато променят образа на столицата, която продължава със своята индустриализация и увеличение на населението.

Времето

В годините след Първата световна война хиляди българи напускат изгубените български земи и се заселват предимно в големите градове – през 1920-те години настъпва голямата жилищна криза в страната. По същото време се развива и индустрията. Населението в столицата се увеличава все по-бързо, което означава все повече и все по-бързо строящи се жилища. Като основно архитектурно решение за предизвикателствата в обществото и икономиката постепенно се утвърждават жилищните кооперации с техния нов модел на организация и строителство.

През 1934 г. населението на София достига 354 186 или 3,4 пъти повече от населението преди войните между 1912 и 1918 г. Бързото преодоляване на зависимостта от световната икономическа криза (1929-1933), добре развитата банкова система, чуждите капитали (най-вече от Германия) осигуряват предприемачество и инвестиции в стопанството. През 1930-те се построяват множество жилищни кооперации, включително и като предприемаческа инициатива, с архитектурата на модернизма. Повечето нови кооперации изникват по централните градски улици, за съжаление, често и с цената на старите сецесионни къщи.

Архитектурата

Все по-големите фабрики, промишлени производства и технически възможности въздействат върху нови архитектурни решения и определят архитектурата на модернизма. Изграждането на сградата започва от нейната функция и конструкция, за да завърши с фасада, която въздейства повече заради цялостното решение, обем и контрастиращи основни елементи, отколкото заради украсата. Изчезват мансардите и куполите, фасадите стават гладки, като същевременно се появяват ъгловите или пък подредените в дълги редове правоъгълни прозорци и изпъкналите балкони, често заоблени от едната страна. Сградите уверено растат във височина, изглеждат солидно и предоставят все повече удобства.

Чиновническото кооперативно застрахователно дружество

Година: 1926

Архитект: Фингов & Ничев & Апостолов (Фингов & Ничев & Юруков?)

Адрес: бул. "Цар Освободител" №6

Любопитен факт: Сградата има различни фасади по булевард „Цар Освободител“ (изчистена от оригиналната украса) и улица „Бенковски“ (със сецесионовата си украса)

Куполът на Чиновническото кооперативно застрахователно дружество и златните „луковици“ на Руската църква са една от най-красивите картички на София, а застрахователното дружество е поредното софийско доказателство, че ъгловите сгради са призвани да бъдат архитектурни шедеври. Дружеството е завършено през 1926 г., за да бъде най-високата сграда по булевард „Цар Освободител“ до построяването на Партийния дом през 1955 г. Строежът е реализиран от бюро Фингов & Ничев & Апостолов. Архитектите създават образец на късния сецесион, подчертан с въздействащ купол, който тук се издига по-рязко, по-параболично и е с

осмоъгълен план. Декорацията на металната обшивка следва осмоъгълника с оформлението на осем ребра, насочени към куличката с миниатюрния „купол“ и острия шпил. Пред купола са скулптурните фигури на трудеща се майка и двете ѝ деца, дело на Тома Делирадев, а над тях е и един от градските часовници – той е добавен по-късно, около 1935 г. Масивната сграда със стоманобетонна конструкция е била строена от голям брой подизпълнители с малки задачи и грамадни неустойки при некачествено изпълнение, което очевидно е дало резултат. Едно десетилетие след построяването си, застрахователното дружество се превръща в сграда-учебник за архитектурата на две десетилетия. Ако тръгнете по улица „Бенковски“ ще видите сецесионовата украса от оригиналната фасада от 1926 г., и ще осъзнаете, че фасадата към булеварда е променена. Защо, ще ни разкаже следващата сграда.

Архитектурата

По-горе споменахме архитектурно бюро Фингов & Ничев & Апостолов, а не вече позната „света троица“ на софийската архитектура Фингов & Ничев & Юруков – няма грешка. Георги Фингов, Димо Ничев и Никола Юруков работят заедно до 1912 г. Възможно е, още тогава да е изготвен дизайнът за тази сграда, но строителството да е отложено за след войните, както при други архитектурни задачи (някои източници посочват Фингов & Ничев & Юруков като автори). Със сигурност сградата е завършена след смъртта на архитекта-революционер, Никола Юруков, през времето, когато архитект Георги Апостолов се е присъединил към Фингов и Ничев – това се случва през 1919 г. Новото архитектурно трио работи 10 години и построява редица частни домове, кооперации и застрахователни дружества, включително и „Български феникс“.

Хотел „България“

Година: 1935-1937

Архитект: Станчо Белковски, Иван Данчов

Адрес: бул. „Цар Освободител“ №4

Любопитен факт: Комплексът „България“ е предприемаческа инициативна на Чиновническото застрахователно дружество

„Културен белег на днешна България“ – такава е била крайната цел при строителството на комплекса от хотел и концертна зала „България“ по думите на арх. Станчо Белковски. Сградата неслучайно е разположена в съседство с Чиновническото застрахователно дружество, което е било собственик на обширния имот на бъдещия хотел и е организирано конкурс за неговото застрояване. Печели бюрото на Белковски и Данчов, което през 1930-те години гради знакови обществени сгради на архитектурния модернизъм в България. Както и при ъгловата сграда на Дружеството, строителството отново е било поверено на фирма „Циклоп“. Богатата застрахователна институция придобива собственост върху целия квартал между бул. „Цар Освободител“ и ул. „Аксаков“, което позволява увеличение в обхвата на проекта. В резултат е изграден комплекс от хотел със сто стаи и индивидуални бани в съответствие с последните идеи в строителството на хотели; концертна зала за 1 470 посетители; обща система за отопление и климатизация на целия комплекс. Модерният дух на сградата е част от всеки

вътрешен детайл и техническо решение, а фасадата е класически пример за стила на модернизма – нито една орнаментална украса и много редуващи се правоъгълници под формата на прозоречни рамки. Архитектурният подход е забележителен заради изграждането на хотела при ясно фасадно свързване със съществуващата сграда на застрахователното дружество – равна височина и свързани корнизи. Архитектурното единство е постигнато и с обновяване на фасадата на Чиновническото кооперативно застрахователно дружество откъм булеварда. Тя е „изчистена“ от декоративните елементи за да добие модернистичен образ, в контраст с украсената стена откъм улица „Георги Бенковски“.

Руската църква

Година: 1912

Архитект: Михаил Преображенски

Адрес: бул. „Цар Освободител“ №3

Любопитен факт: Руската църква е единствената църква в София с главен вход от юг, а не от запад

Храмът „Свети Николай Чудотворец“ отразява руските традиции в храмовото строителство, свързани с издигането на специфичните високи позлатени куполи с формата на луковици. Компактната църква е дело на Михаил Преображенски и е осветена през 1914 г. По това време до църквата не е имало красива градина, а друг имот с двуетажна къща. Дали поради тази причина и малкият прилежащ имот, това е единствената църква в София, чийто главен вход е ориентиран на юг. В останалите софийски църкви се влиза от запад, така че богомолците да са винаги обърнати към олтара, който пък задължително е насочен на изток. При Руската църква е спазено само правилото за източна ориентация на олтара. Освен с необичайния си план, църквата се отличава и заради своите елегантни позлатени куполи, контрастиращи със зеления цвят на използваните керемиди и декоративни мозайки. Портикът към южния вход на църквата също е уникален - конструкция с остър двускатен покрив върху четири масивни арки, украсена с изображение на Свети Николай Чудотворец. На противоположната страна също има подобен вход с портик, но този път в по-малък вариант и украсен с образа на Свети Александър Невски. Още един светец е свързан с църквата – в нейната крипта е гробът на архиепископ Серафим Соболев, канонизиран през 2016 г. и считан от много богомолци за чудотворец.

Мястото

Спомената изгубена двуетажна къща в съседство на църквата е принадлежала на богатата фамилия Балабанови от Враца – с тях ще се срещнем по маршрута Софийски „дворци“. В навечерието на балканските войни на партера е отворена сладкарница „Цар Освободител“, ръководена от охридчанина Илия Юргов – не случайно на една от стените е била закачена голяма снимка на Охрид. Чай, кафе и пасти са посрещали гостите, които стават все повече и повече след Първата световна война. Редовни посетители като Йордан Йовков, Елин Пелин, Симеон Радев и много други писатели, художници, артисти, журналисти и професори

превръщат кафе-сладкарницата в любимо интелектуално средище, останало в паметта на София като „Писателското кафене“. След Втората световна война става изложбена галерия, зада бъде разрушено през 1977 г. – още една от загубите на историята в София.